

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Teologie Ortodoxă

Școala Doctorală Teologie Ortodoxă „Isidor Todoran”

**„Cercetare și strategie misionar-pastorală în
Biserica Ortodoxă Română contemporană”**

Teză de doctorat

REZUMAT

Cluj Napoca

2013

Conducător:

Pr. Prof. Univ. Dr. Valer BEL

Doctorand:

Pr. Florin STAN

CUPRINS

INTRODUCERE	7
ABREVIERI	16
PARTEA I	17
1 CERCETAREA ȘI STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ ÎN MISIOLOGIA ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ	17
1.1 CONTRIBUȚII LA APĂRIȚIA ȘI DEZVOLTAREA TEOLOGIEI PASTORALE ȘI A MISIOLOGIEI ROMÂNEȘTI.....	17
1.1.1 Preocupări pastorale în Teologia Ortodoxă Românească.....	17
1.2.1 Apariția Misiologiei ortodoxe românești.....	24
1.3.1 Contribuția Prof. Dr. Vasile Ispir la apariția și dezvoltarea cercetării misiologice românești.....	25
1.2 DIRECȚII DE CERCETARE ȘI DE DEZVOLTARE ALE MISIOLOGIEI ORTODOXE ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1919-1948).....	29
1.2.1. Reperle cercetării și strategiei misiologice ortodoxe românești în viziunea Prof. Vasile Ispir.....	29
1.2.2. Abordări pastoral-sectologice și catehetic-liturgice în misiologia românească interbelică.....	33
1.2.2.1 <i>Orientarea pastoral-sectologică</i>	33
1.2.2.2 <i>Orientarea catehetic-liturgică</i>	37
1.3 DIRECȚII DE CERCETARE ȘI DE DEZVOLTARE ALE MISIOLOGIEI ORTODOXE ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA COMUNISTĂ (1949-1989).....	40
1.3.1 Orientarea pastoral-sectologică.....	41
1.3.1.1 <i>Atitudinea față de ecumenism</i>	43
1.3.1.2 <i>Contribuții la dezvoltarea sectologiei ortodoxe românești</i>	44
1.3.1.3 <i>Metode profilactice și de contracarare a fenomenului sectar</i>	47
1.3.1.4 <i>Metode și mijloace misionare pentru reintegrarea în Biserică a adeptilor mișcărilor ortodoxe centrifuge și a schismaticilor</i>	52
1.3.2 Orientarea misionar-ecumenică.....	53
1.3.2.1 <i>Contribuția Pr. Ion Bria la dezvoltarea misiologiei ortodoxe românești și a strategiei misionare ortodoxe</i>	53
1.4 CERCETAREA ȘI STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ ÎN MISIOLOGIA ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ (1990-2013).....	73
1.4.1 Orientarea pastoral-sectologică.....	73
1.4.2 Orientarea misionar-ecumenică.....	76
1.4.2.1 <i>Dezvoltări și articulări</i>	76
1.4.2.1.1 <i>Dimensiunea misionară a Bisericii reflectată în implicarea ecumenică</i>	92
1.4.2.2 <i>Receptarea teologiei misiologice a Pr. Ion Bria</i>	95
1.4.2.3 <i>O nouă generație de misiologi</i>	97
1.4.2.3.1 Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel.....	98
1.4.2.3.2 Pr. Prof. Univ. Dr. Ghoerghe Petraru.....	105
1.4.2.3.3 Pr. Prof. Univ. Dr. Mihai Himcinschi.....	115
1.4.2.3.4 Alți ostenitori contemporani.....	119
1.5 CONCLUZII.....	119
2 STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ A BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN PERIOADA 1989-2013	123
2.1 REPERE GENERALE.....	123

2.2 GESTIONAREA MEMORIEI COMUNISMULUI DE CĂTRE BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ.....	129
2.2.1 Memoria colaborării și discursul penitențial.....	129
2.2.2 Memoria acomodării și discursul justificativ.....	130
2.2.3 Memoria suferinței și amintirea persecuțiilor.....	134
2.3 ATITUDINEA FAȚĂ DE STAT.....	136
2.4 REORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ.....	159
2.5 CONSTRUIREA LOCAȘURILOR DE CULT ȘI A ALTOR AȘEZĂMINTE BISERICEȘTI.....	168
2.6 FINANȚAREA ACTIVITĂȚILOR BISERICEȘTI.....	170
2.7 EDUCAȚIA RELIGIOASĂ.....	173
2.7.1 Activitatea educativ-religioasă în școli.....	173
2.7.2 Activitatea catehetică.....	196
2.8 ACTIVITATEA FILANTROPICĂ.....	201
2.8.1 Activitatea filantropică în instituțiile medicale.....	211
2.8.2 Asistența religioasă în instituțiile ordinii.....	213
2.8.3 Dileme ale prezenței Bisericii în instituțiile ordinii.....	220
2.9 MĂSURI ȘI METODE PRACTICE PENTRU PORMOVAREA ACTIVITĂȚII MISIONAR-PASTORALE DE APĂRARE A DREPTEI CREDINȚE.....	221
2.10 ASOCIAȚII ȘI FUNDAȚII CREȘTIN-ORTODOXE.....	236
2.11 MASS-MEDIA ORTODOXĂ.....	241
2.12 CANONIZĂRI.....	250
2.13 PELERINAJE LA MĂNĂSTIRI ȘI PROCESIUNI LA/CU SF. MOAȘTE.....	255
2.14 MOMENTE JUBILIARE ȘI FESTIVE.....	256
2.15 RELAȚIILE INTERORTODOXE.....	259
2.16 DIALOGUL ECUMENIC.....	263
2.17 PROBLEMELE LUMII CONTEMPORANE.....	272
2.18 CONCLUZII.....	278

PARTEA A II-A..... 284

3 PARADIGMA TEOLOGICĂ ORTODOXĂ – CONDIȚIE ȘI MEDIU AL DEZVOLTĂRII UNEI CERCETĂRI ȘI A UNOR STRATEGII MISIONARE AUTENTICE ȘI EFICIENTE.....284

3.1 DE CE „PARADIGMĂ TEOLOGICĂ”?.....	284
3.2 SENSURILE CUVÂNTULUI PARADIGMĂ.....	286
3.2.1 Etimologie.....	286
3.2.2 Lingvistică.....	288
3.2.3 Știință.....	289
3.2.4 Teologie.....	301
3.3 CONCEPTUL DE „PARADIGMĂ” LA DAVID J. BOSCH.....	302
3.3.1 Accepțiunile lingvistice.....	302
3.3.2 Accepțiunile teologice.....	302
3.3.3 Paradigma creștinismului primar și a misiunii primare.....	307
3.3.3.1 „Greșelile Bisericii primare”.....	310
3.3.4 Paradigma misionară a „Bisericii de Răsărit”.....	312
3.3.4.1 „Creștinismul elenistic”.....	312
3.3.4.2 Deschiderea spre cultura antică greco-romană.....	313
3.3.4.3 Eshatologia.....	314

3.3.4.4	<i>Influența gnosticismului.....</i>	316
3.3.4.5	<i>Biserica în teologia răsăriteană și relația ei cu Imperiul Bizantin.....</i>	316
3.3.4.6	<i>Prima schimbare de paradigmă: nașterea paradigmei misionare patristice și ortodoxe.....</i>	318
3.4	PARADIGMĂ ȘI MISIUNE ÎN BISERICA ORTODOXĂ.....	319
3.4.1	Conceptul de „paradigmă” din punct de vedere ortodox.....	319
3.4.1.1	<i>Religie și Paradigmă.....</i>	320
3.4.1.2	<i>Revelație și Paradigmă.....</i>	325
3.4.1.2.1	Subiectul Revelației.....	326
3.4.1.2.2	Cunoașterea Revelației.....	330
3.4.1.3	<i>Canon versus Paradigmă.....</i>	339
3.4.1.4	<i>Paradigmă și Teologie.....</i>	343
3.4.2	Paradigmă și misiune ortodoxă.....	344
3.4.2.1	<i>Definiția misiunii.....</i>	344
3.4.2.2	<i>Raportul dintre teologie și misiune.....</i>	345
3.4.2.3	<i>Misiunea Bisericii.....</i>	347
3.4.2.4	<i>Misiune și convertire.....</i>	352
3.4.2.5	<i>Paradigmă misionară.....</i>	354
3.4.3	Schimbarea paradigmei teologice și misionare. Implicații eclesiologice.....	356
3.4.3.1	<i>Schimbarea teologiei – fundament al schimbării paradigmei.....</i>	356
3.4.3.2	<i>Rolul central al eshatologiei creștine în dinamica misiunii.....</i>	360
3.4.3.2.1	Apocaliptica versus Eshatologie.....	360
3.4.3.2.2	Fundamentul eshatologic al relației Biserică-stat.....	362
3.4.3.2.3	Eclesiologia eshatologică – sensul și dinamismul misiunii ortodoxe..	363
3.4.4	Ortodoxia și „paradigma ecumenică a misiunii” ..	366.
3.5	RELEVANȚA MISIOLOGICĂ A PARADIGMEI (TRADIȚIEI) PENTRU CERCETAREA ȘI STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ CONTEMPORANĂ A BISERICII ORTODOXE.....	370
4	ARII DE CERCETARE LI STRATEGII MISIONAR-PASTORALE PRIORITARE ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ.....	373
4.1	ROLUL TEOLOGIEI ACADEMICE ÎN ELABORAREA DE STRATEGII MISIONAR-PASTORALE VIABILE PENTRU BISERICĂ.....	373
4.2	ROLUL PAROHIEI ÎN ELABORAREA DE STRATEGII MISIONAR-PASTORALE VIABILE PENTRU BISERICĂ.....	379
4.3	PASTORAȚIA ȘI MISIUNEA URBANĂ.....	381
4.4	LIMBAJUL ȘI COMUNICAREA.....	385
4.5	DIALOGUL ȘTIINȚĂ-RELIGIE.....	390
4.5.1	Abordări misionar-pastorale ortodoxe în relație cu psihologia.....	391
4.5.1.1	<i>Deschideri dinspre psihologie.....</i>	391
4.5.1.2	<i>Deschideri dinspre religie.....</i>	398
4.5.2	Arii de activitate bisericesti în care psihologia poate avea o contribuție.....	403
4.6	MISIUNEA ÎN RÂNDUL COPIILOR ȘI AL TINERILOR.....	406
4.7	CONCLUZII.....	408
	PARTEA A III-A.....	410

5 COORDONATE ALE STRATEGIEI MISIONAR-PASTORALE ÎN RÂNDUL COPIILOR ȘI AL TINERILOR.....	410
5.1 REPERE TEORETICE.....	410
5.1.1 Copiii și tinerii – beneficiari ai misiunii Bisericii.....	410
5.1.1.1 <i>Locul și rolul copiilor în Biserică.....</i>	<i>410</i>
5.1.2 Etapele de dezvoltare a capacității morale și spirituale a copiilor și a tinerilor.....	415
5.1.2.1 <i>Repere psihopedagogice.....</i>	<i>415</i>
5.1.2.2 <i>Repere teologice.....</i>	<i>422</i>
5.1.3 Modalități misionare de cultivare a motivației creștine a copiilor și a tinerilor.....	428
5.1.3.1 <i>Factori și mecanisme ale motivației.....</i>	<i>431</i>
5.1.3.2 <i>Etapele dezvoltării motivației la copii și la tineri.....</i>	<i>432</i>
5.1.3.3 <i>Factorii implicați în sporirea motivației creștine.....</i>	<i>436</i>
5.1.3.3.1 Scopul.....	436
5.1.3.3.2 Încrederea.....	442
5.1.3.3.3 Trăirile afective.....	444
5.1.3.3.4 Interesele.....	445
5.1.3.3.5 Nevoile.....	447
5.2 APLICAȚIE.....	448
5.2.1 Coordonatele strategiei misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor.....	448
5.2.2 Activități misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor în Târgu Lăpuș.....	450
5.2.3 Rezultate.....	476
5.3 CONCLUZII.....	483
CONCLUZII FINALE.....	485
BIBLIOGRAFIE.. ..	489
DECLARAȚIE PRIVIND ORIGINALITATEA TEZEI DE DOCTORAT.....	517
CURRICULUM VITAE.. ..	518

CUVINTE CHEIE:

misiune, pastorație, cercetare misionar-pastorală, strategie misionar-pastorală, paradigmă misionară.

INTRODUCERE

Aria de cercetare a lucrării de față include strategiile misionar-pastorale ale Bisericii Ortodoxe Române contemporane (perioada 1989 – prezent), corelația acestora cu cercetarea și producțiile misiologice și posibilitatea de a identifica noi strategii misionar-pastorale eficiente în contextul mundan prezent.

Argumentul cercetării derivă din schimbările religioase, sociale, politice și tehnologice majore și din repercusiunile directe ale acestora asupra statutului psiho-somatic uman. Întrucât Însuși Domnul nostru Iisus Hristos ne învață că „*orice cărturar cu învățătură despre împărăția cerurilor este asemenea unui om gospodar, care scoate din vistieria sa noi și vechi* [s.n.]” (Mt. 13, 52), suntem chemați să contribuim și noi la păstrarea și cultivarea perpetuă a atitudinii misionar-pastorale reflexive. De aceea, se impune o analiză și o evaluare a cercetării misiologice ortodoxe românești și a strategiilor misionar-pastorale întâlnite în Biserică și mai ales un aport din partea cercetătorilor în vederea identificării cadrelor paradigmatică care pot asigura conceperea și promovarea unor strategii misionar-pastorale autentice, inovatoare și actuale.

Tema cercetării vizează pe de o parte aspecte legate de cercetarea misiologică ortodoxă românească (reprezentanți, direcții, soluții misionar-pastorale), iar pe de altă parte, strategia misionar-pastorală a Bisericii Ortodoxe Române contemporane (reflectedă în hotărârile Sf. Sinod, în rapoartele de activitate anuale, în comunicatele de presă ale instituțiilor Bisericii, în cuvântările speciale ale unor ierarhi și în inițiativele și preocupările unor instituții și așezăminte bisericesti, în atitudinile unor teologi, clerici sau mireni, în manifestările unor asociații ortodoxe, în relația cu Statul și cu alte culte etc.). De aceea tema noastră de cercetare a fost enunțată sub forma: „**Cercetare și strategii misionar-pastorală în Biserica Ortodoxă Română contemporană**”.

Alegerea temei de cercetare i-a aparținut Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel în momentul în care mi-am exprimat intenția de a participa la examenul de admitere la doctorat, cunoscându-mi traseul academic (absolvent al Facultății de Teologie și al celei de Psihologie și Științele Educației din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca), preocupările livrești, precum și experiența misionar-pastorală de la Parohia Ortodoxă „Înălțarea Domnului” din Tg. Lăpuș pe care o păstoresc din anul 2003. Tema propusă s-a dovedit a fi pentru mine atât o provocare, cât și un prilej de a-mi împlini slujirea pastorală ca *practician reflexiv*, iar nu într-o manieră *repetitivă și rutinată*, și o formă de îmbunătățire a slujirii misionar-pastorale.

Scopul cercetării de față este *evidențierea trăsăturilor fundamentale ale abordării misionar-pastorale din Biserica Ortodoxă Română contemporană* (cercetarea misiologică și strategiile misionar-pastorale folosite), *identificarea unor arii noi de cercetare misiologică contemporană și conceperea unor modalități inovatoare de optimizare a acesteia* (inclusiv prin valorificarea cunoștințelor și oportunităților metodologice oferite de științele sociale). Pentru atingerea scopului am avut în vedere câteva **obiective**: 1) **Identificarea atributelor principalelor producții misiologice românești** și a modului în care cei mai de seamă misiologi români au

considerat că trebuie să facă cercetare misiologică și să propună soluții viabile în vederea actualizării continue a strategiei misionare a Bisericii Ortodoxe, în general, și a celei Române în special; 2) **Evidențierea și analizarea direcțiilor, nivelului, calității și metodelor misionar-pastorale** reflectate în inițiativele majore (oficiale, teologice și practice) ale Bisericii Ortodoxe Române contemporane; 3) **Aprofundarea din punct de vedere ortodox a „teoriei paradigmelor misiunii”** pentru reliefarea rolului Paradigmei (Tradiției) ortodoxe în identificarea direcțiilor de cercetare misiologică și în conceperea soluțiilor misionar-pastorale autentice și viabile; 4) **Identificarea posibilelor arii de cercetare misionar-pastorale** contemporane și **a strategiilor viabile, actuale și inovatoare** de mărturisire a Adevărului revelat; 5) **Aprofundarea coordonatelor strategiei misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor**, inclusiv prin prezentarea unui exemplu de activitate misionar-pastorală în cadrul acestei categorii.

Metodologia cercetării de față include: 1) identificarea și analizarea acelor producții misiologice care fac referire la tema de față, evidențierea diferitelor direcții de cercetare din misiologia ortodoxă românească și a strategiilor misionar-pastorale propuse de către cei mai de seamă misiologi români, de la apariția misiologiei ca preocupare și ca disciplină teologică până în prezent; 2) prezentarea strategiei misionar-pastorale a Bisericii Ortodoxe Române așa cum rezultă din hotărârile, documentele oficiale, rapoartele de activitate emise și prezentate de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și din alte documente relevante pentru noi (adică analizarea izvoarelor strategiei misionar-pastorale a Bisericii Ortodoxe Române contemporane); 3) analizarea cuvântului și conceptului de „paradigmă” din punct de vedere al etimologiei, al științei, al lingvisticii și în mod special al teologiei (prin prezentarea „teoriei paradigmelor” la David Bosch, respectiv a unui posibil răspuns ortodox) folosind metoda exegetică, teologico-speculativă și istorică; 4) sinteza unor păreri și apeluri făcute de cei mai de seamă misiologi și misionari contemporani ai Bisericii Ortodoxe Române și împletirea acestora cu o suită de reflecții și experiențe personale; 5) aprofundarea coordonatelor misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor din perspectiva reperelor scripturistice (metoda exegetico-hermeneutică) și patristice (metoda istorică), a celor mai noi cercetări din domeniul psihologiei dezvoltării și al psihologiei educației și a experienței misionar-pastorale personale (metoda ascetico-mistică și metoda practică).

În ce privește **tema cercetării în literatura de specialitate** putem afirma că apariția misiologiei ca disciplină teologică ortodoxă se îngemănează cu dorința de a oferi noi soluții, noi strategii misionar-pastorale pentru Biserica Ortodoxă încercată de provocările secolului al XX-lea. De aceea, lucrările celor mai importanți misiologi ortodocși români (pe care le-am amintit în teza de față) includ fie schițe, fie formule dezvoltate ale diferitelor aspecte prezentate în teza noastră. Cu toate acestea nu s-a reușit până în prezent realizarea unei monografii care să aibă ca obiect de studiu însăși cercetarea misiologică (reprezentanți, direcții, caracteristici etc.), strategiile misionar-pastorale aferente, raportul acestora cu abordarea misionar-pastorală a Bisericii, aprofundarea „teoriei paradigmelor”, ariile misionar-pastorale prioritare și mai ales reperate psihopedagogice și teologice ale misiunii în rândul copiilor și a tinerilor.

Limitele cercetării sunt date de: 1) analiza sumară a bibliografiei misiologice a primei părți a secolului al XX-lea, întrucât interesul pentru aceasta a fost doar unul colateral; 2) parcurgerea și aprofundarea doar a lucrărilor reprezentative ale celor mai de seamă misiologi ortodocși români (pornind de la considerentul că acestea sunt relevante pentru tema noastră, iar volumul mare de lucrări și articole publicate este aproape imposibil de parcurs într-o perioadă de

timp precum cea rezervată pentru lucrarea de față); 3) lipsa prezentării și analizării metodelor de cercetare misionar-pastorală din Biserica Ortodoxă (metoda - cale spre cunoașterea teologică, metoda exegetico-mistică, metoda teologico-speculativă, metoda ascetico-mistică, metoda istorică, metoda practică și metoda ecumenică); 4) posibilitatea de a identifica și alte arii de cercetare prioritare pentru Biserica noastră; 5) posibilitatea de a aprofunda coordonatele strategiei misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor și din alte perspective complementare, care să includă și analize cantitative și calitative ale unor demersuri practice de acest gen.

1 CERCETAREA ȘI STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ ÎN MISIOLOGIA ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ

Prin capitolul de față ne-am propus să facem o trecere în revistă a modului în care cei mai de seamă misiologi români au înțeles să facă cercetare misionară și să propună soluții viabile în vederea actualizării continue a strategiei misionare a Bisericii Ortodoxe, în general, și a celei Române în special. Aceasta, la rândul ei, se poate constitui într-un punct de plecare atât pentru generațiile actuale și viitoare de misiologi, cât și pentru cei mandatați să păstorească Turma lui Hristos (episcopi, preoți și diaconi).

Din motive care țin de economia misionară am împărțit acest prim capitol în patru părți: perioada antebelică (sec. XIX - 1918), perioada interbelică (1919 – 1948), perioada comunistă (1948 – 1989) și perioada postdecembristă (1990 – 2013). Fiecare dintre aceste 4 perioade are o identitate proprie. Misiunea Bisericii nu s-a făcut niciodată *in vitro*, cu atât mai puțin în ultimele două secole. De aceea situația contextuală a celor 4 perioade a determinat fundamental accentele și modalitățile misionare, iar o analiză a cercetării și a strategiei misionare diacronice nu poate face abstracție de acest fapt.

Pentru început am evidențiat că într-o Biserică eminentemente pastorală, precum Biserica Ortodoxă Română, era firesc ca strategia misionară a Bisericii Ortodoxe Române să fie redusă până la începutul secolului al XX-lea la o manieră de abordare strict pastorală, urmând ca odată cu perioada interbelică, să se cultive mai multe orientări misionar-pastorale.

Misiologia ortodoxă românească a evoluat de la apariția sa ca disciplină academică de studiu sub diverse denumiri: *Îndrumări misionare*, *Sectologie*, *Misiologie*, *Misiune și Ecumenism*. Toate aceste denumiri au însemnat în fapt anumite accente pe care disciplina le-a cultivat. Teologii angajați în cercetarea misiologică au aprofundat, au subliniat, au promovat anumite aspecte ținând cont de contextul inter-religios și de cel socio-cultural și politic. Reactivarea dimensiunii misionare explicite și ofensive a Bisericii Ortodoxe Române, cel puțin la nivelul cercetării teologice, avea să se întâmple la începutul sec. al XX-lea, mai exact după cel dintâi război mondial, iar aceasta în contextul reîntregirii naționale de la 1918, în cel al evoluției generale și al dezvoltării politice, tehnice și socio-culturale. Schimbările majore de după 1918 au afectat viața bisericească tradițională, centrată exclusiv pe o abordare pastorală. Indiferent de timpul în care activează, Biserica este chemată să țină cont de realitățile mundane și să cultive „*un dialog cu cultura, știința și ideile timpului, într-un context fie general, fie de evanghelizare personalizată, de la persoană la persoană, în comunitatea eclezială locală*”. Or, tocmai aceasta este rațiunea apariției și dezvoltării Misiologiei: „*discuția sistematică, cu o deschidere practică prin excelență care angajează*

învățătura Bisericii, în dialog cu ideologiile seculare (filosofică, politică, scientiștă) și oferirea discursului Bisericii despre Dumnezeu unei lumi create, iubite și mântuite de Acesta"¹.

Eliberarea de sub diversele stăpâniri străine - căroră românii le-au făcut față doar uniți în jurul bisericii din sat - a însemnat totodată proliferarea fără precedent a mișcărilor eterodoxe (în special cele sectare), prin dezangajarea lentă, dar constantă, față de Ortodoxie și Biserica Ortodoxă a unora dintre români. La aceasta au contribuit și călătoriile în străinătate (în Occident, chiar în SUA) în căutarea unor locuri de muncă și a unor surse de venit mai substanțiale. Unii dintre cei plecați se vor întoarce nu doar cu bani mai mulți, ci și cu credințe noi (în special în Ardeal): baptismul, pentecostalismul, adventismul etc.² Se risipea astfel, pe de o parte, un fel de-a fi al poporului român (atașamentul și identificarea sa cu ortodoxia), iar pe de altă parte, erau infirmate asumțiile lui Nicolae Milescu-Spătarul și Dimitrie Cantemir care excludeau orice fel de înclinație sectară a poporului român. **Sectarismul** reprezintă poate cel mai important factor motivațional în reactivarea dimensiunii misionare explicite și ofensive a Bisericii Ortodoxe Române și în apariția misiologiei ca disciplină teologică. Nu întâmplător Sectologia s-a dezvoltat puternic în Ardeal, în contextul pluriconfesional de aici și ca o provocare a acestuia. Păstorii timpului au dorit să-i ferească pe credincioși prin crearea unei adevărate literaturi sectologice destinate publicului larg. Episcopul Grigore Comșa, prin activitatea intensă pe care o va desfășura la Arad între 1925-1935, rămâne un exemplu în acest sens. Ulterior, direcțiile trasate vor fi urmate de Prof. Petru Deheleanu care va alcătui cel mai complet *Manual de Sectologie* al timpului³.

Apariția misiologiei ca disciplină teologică ortodoxă românească își leagă numele de **Prof. Dr. Vasile Ispir**, profesor de teologie, ecumenist și misionar (nehirotonit). Pe drept cuvânt îl putem numi și primul misiolog român precum și „*părintele misiologiei românești*”⁴. În cadrul Facultății de Teologie de la București, la 22 martie 1922 patriarhul Miron Cristea a creat prima catedră de Îndrumări misionare și Sectologie la conducerea căreia a fost numit Pr. Dr. Vasile Gh. Ispir (01 decembrie 1922) în urma recomandărilor făcute de Consiliul profesoral al Facultății, pe baza titlurilor pe care le poseda, precum și a studiilor și lucrărilor publicate. La scurt timp Prof. Dr. Vasile Ispir publică prima sa lucrare de misiologie la București în 1922: „*Îndrumarea misionară a Bisericii Ortodoxe*”. Ca neobosit lucrător în ogorul lui Dumnezeu va înființa cercul social-creștin „Solidaritatea” în cadrul căruia va redacta și o revistă. În spațiul ei îi vor apărea o mulțime de studii pe durata celor 10 ani de apariție (1920-1930). La acestea se vor adăuga și altele: în volum, în revistele românești de teologie ortodoxă și în diferite ziare ale vremii. La catedră Prof. Dr. Vasile Ispir reușește să se remarce prin multă seriozitate, răbdare și perseverență. Catedra nu era lipsită de greutățile inerente ale începuturilor: lipsa unui manual, a unei programe, a unei bibliografii de specialitate, locul inferior în rândul celorlalte materii teologice. Pe toate acestea le-a suplinit însă dăruirea, talentul, pregătirea și perseverența profesorului titular. De aceea, în scurt timp, catedra de Îndrumări misionare și Sectologie își va câștiga un loc important în rândul celorlalte discipline teologice. Ea va funcționa neîntrerupt până în anul 1938, când este încadrată în catedra de Teologie practică în urma legii de raționalizare a învățământului superior. Ca un precursor al ecumeniștilor

¹ Pr. Gheorghe PETRARU, *Misiologie Ortodoxă*, p. 21.

² A se vedea în acest sens Prot. Dr. Petru DEHELEANU, *Manual de Sectologie*, Tipografia Arhidiecezană, Arad, 1948, pp. 42-79.

³ Pr. Prof. Ion BRIA, „Mărturia creștină în Biserica Ortodoxă. Aspecte, posibilități și perspective”, în *GB*, vol. XLI, 1982, nr. 1-2, p. 96.

⁴ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor români*, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p.

ortodocși români moderni Prof. Vasile Ispir adoptă și promovează calea dialogului între confesiuni, încercând să valorizeze elementele pozitive ale acestora. În acest sens va reprezenta Biserica noastră la mai multe congrese și întruniri intercreștine în perioada interbelică.

În paralel cu această viziune **misionar-ecumenică**, în perioada interbelică se va dezvolta o orientare **pastoral-sectologică** și una **catehetic-liturgică**. Cei mai de seamă reprezentanți ai orientării pastoral-sectologice sunt episcopul Grigorie Leu și Pr. Petru Deheleanu. Cei doi au alcătuit unele dintre cele mai bune lucrări sectologice care prezentau sectele creștine din punct de vedere al istoricului, al doctrinei, al organizării și al cultului. Cei mai de seamă reprezentanți ai orientării catehetic-misionare în această perioadă au fost Pr. Grigorie Cristescu și Pr. Petre Vintilescu. Dacă reprezentanții celui dintâi curent considerau că păstorii trebuie să-i pregătească pe credincioși pentru lupta împotriva sectarismului printr-o intensă instruire biblică și sectologică, cei din urmă apreciau că trebuie preferată o manieră pozitivă, prin care credincioșii să fie educați (catehetic și liturgic) să valorizeze potențialul ortodox. În felul acesta atacurile sectare sau de orice altă natură ar fi fost respinse, iar polarizările de atitudine, conflictele interpersonale, ura interconfesioană și interetnică, ar fi fost evitate într-un mod elegant.

În **perioada comunistă** (1949-1989) în urma limitării drastice a învățământului teologic disciplina misiologie va fi redusă la câteva noțiuni de „îndrumări misionare” în cadrul altor discipline teologice până în 1975. După această dată va deveni o disciplină de sine stătătoare sub titulatura de „Îndrumări misionare și ecumensim” (1977-1990). Până la Pr. Ion Bria și Diac. Petru I. David (anul 1977) în cadrul disciplinei nu s-a remarcat niciun profesor care să aducă contribuții importante la dezvoltarea și consolidarea misiologiei. De aceea, în perioada 1949-1989, putem lega numele misiologiei doar de doi autori: Pr. Ion Bria și Diac. Petru I. David. Cei doi vor urma două discursuri și două drumuri sensibil diferite: *pastoral-sectologic* (Diac. Petru I. David) și *misionar-ecumenist* (Pr. Ion Bria). **Diac. Petru I. David** va dezvolta abordările sectologice din perioada interbelică prin mai multe lucrări și studii pe care le va publica oferind o suită de metode profilactice și de contracarare a fenomenului sectar și de reintegrare în Biserică a adeptilor mișcărilor ortodoxe centrifuge (Oastea Domnului) și a schismaticilor (Stiliștii). **Pr. Ion Bria** poate fi considerat cel mai prolific și cel mai de seamă reprezentant al abordării misionar-ecumenice. Prin numeroasele studii și articole pe care le-a publicat în revistele teologice din țară și mai ales din străinătate, Pr. Bria a reușit să ofere Bisericii Ortodoxe un adevărat „program misionar”. Condițiile istorico-politice și accesul foarte limitat la literatura teologică publicată în străinătate va contribui la o slabă receptare a acestuia înainte de 1989. Dacă pentru Diac. Petru I. David ecumenismul poate fi acceptat doar ca o formă de conviețuire a credincioșilor de diferite confesiuni și religii, pentru Pr. Ion Bria, ecumenismul reprezintă o formă de dialog în care participanții se îmbogățesc reciproc.

În **perioada contemporană** o serie de teologi ortodocși români au contribuit la dezvoltarea fără precedent a misiologiei, reușind să articuleze o **disciplină teologică și studii de specialitate relevante** nu doar pentru viața academică și pentru cercetarea misiologică, ci și pentru viața parohială și pentru strategia misionar-pastorală a Bisericii noastre. Între cei mai de seamă misiologi contemporani amintim pe Petru I. David, Ion Bria, Valer Bel, Gheorghe Petraru și Mihai Himeinschi. Abordarea pastoral-sectologică, aflată în declin după 1989, va păstra în linii mari o atitudine triumfalistă față de viața și misiunea Bisericii Ortodoxe. După căderea regimului comunist **orientarea misionar-ecumenică** va ajunge la o anumită maturizare și va deveni **dominantă**, fiind promovată de majoritatea misiologilor ortodocși români contemporani. Subiectele abordate vor fi mult diversificate și aprofundate și, uneori, vor avea accente de

„*autoexaminare critică*”⁵. Aceasta va conduce la o atitudine realistă, dar încrezătoare, față de viața bisericească, în general, și față de misiologie și misiune, în special. Reprezentanții orientării misionar-ecumenice vor încerca să nu reducă misiologia la o sumă de „măsurii practice” de promovare sau de apărare a dreptei-credințe, propunând, printr-o suită de studii, o **reflecție teologică a misiunii**. Aceasta, la rândul ei, se poate constitui într-o bază inspirațională și motivațională pentru orice demers misionar-pastoral, general sau local (parohial). Misiologia ortodoxă românească contemporană a atras atenția constant privind necesitatea în Biserică a unui **nou avânt misionar-pastoral** care să țină cont atât de provocările seculare, cât și de cele ecleziale, și care să fie o materializare a fundamentelor expuse sistematic și detaliat de către aceasta. Reînnoirea misionar-pastorală trebuie să se facă atât la nivelul manifestărilor liturgice (prin depășirea ritualismelor, prin actualizarea limbajului cultic, a timpului și spațiului cultic etc.) cât și la cel al implicării sociale a Bisericii (prin intensificarea activității pe tărâm filantropic, social, cultural etc.). În pofida numărului destul de mare de producții misiologice, o serie de **aspecte** rămân încă **neexploatate** sau **insuficient analizate**: un răspuns ortodox la „teoria paradigmatelor misiunii” emisă de David Bosch, teme misiologice și sectologice practice și care să pornească de jos în sus, de la nevoile misionar-pastorale „din teren”, abordarea profilactică ale studiilor sectologice, abordarea obiectivă și realistă față de mișcările centrifuge, măsura în care anumite metode specifice științelor sociale pot fi folosite în cercetarea misiologică, eficiența strategiei misionar-pastorale a Bisericii Ortodoxe Române contemporane etc.

2 STRATEGIA MISIONAR-PASTORALĂ A BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN PERIOADA 1989-2013

Biserica Ortodoxă Română a continuat după 1989 să-și actualizeze și să-și dinamizeze activitatea misionar-pastorală. Elementele esențiale ale strategiei pastoral-misionare postdecembriste le găsim creionate încă din zorii acestei perioade și constau în: redefinirea relației cu Statul, promovarea unei atitudini penitențiale și de reconciliere a clerului și a credincioșilor, reorganizarea administrativ-bisericească, (re)construirea de biserici, reactivarea învățământului catehetic, revigorarea operei filantropice în diferite instituții ale statului, intensificarea activităților cultural-misionare (inclusiv prin Oastea Domnului și anumite asociații), reorganizarea învățământului teologic, reînnoirea relațiilor interconfesionale, accesul la mass-media publică, redobândirea bunurilor imobile confiscate Bisericii de regimul comunist etc.

Putem considera că dinamica misionar-pastorală de după 1989 a fost influențată în primă fază și de către modul în care reprezentanții Bisericii au gestionat **memoria comunismului**. În zorii libertății politice și religioase *memoria colaborării* și *discursul penitențial* a fost dominant. În scurt timp *memoria acomodării* și *discursul justificativ* îi va lua locul, pentru ca în ultimii ani să se contureze un curent tot mai intens în sensul recuperării *memoriei suferinței* și a *amintirii persecuțiilor*.

Relația cu Statul va fi redefinită continuu într-un proces greoi care se va reflecta în Constituția țării și în anumite acte legislative. Potrivit acestora Statul va deveni din *opresor* (în perioada comunistă) un *partener* binevoitor, iar funcția de *control* va fi convertită într-una de *susținere*. Deși Biserica și-a proclamat periodic autonomia față de Stat, a rămas într-o mare măsură

⁵ Pr. Dr. Ion BRIA, *Destinul Ortodoxiei*, p. 5.

dependentă financiar de acesta prin subvențiile acordate pentru salarizarea personalului clerical și neclerical, pentru construirea și repararea bisericilor, pentru întreținerea unor activități filantropice, pentru susținerea învățământului teologic etc. Constant Biserica a făcut demersuri în vederea retrocedării bunurilor care au aparținut cultelor religioase și care au fost confiscate de către Stat în perioada regimului comunist. Poate datorită acestei dependențe financiare și lipsei unei reflecții teologice asupra compatibilității dintre slujirea preoțească vocațională și „dregătoriile și îndeletnicirile lumești”, în afara unor comunicate de presă sau hotărâri sinodale succinte și contradictorii uneori, întâlnim contrastul dintre neutralitatea politică a Bisericii Ortodoxe Române și seria de hotărâri succesive (1990, 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012) ale Sf. Sinod care alternează între neimplicarea absolută a clerului în lupta politică (1996, 2004) și permisivitatea de a participa la alegerile de consilieri locali sau județeni independenți (2000, 2008, 2012), între încurajarea laicului ortodox de a se implica în politică (2000) și afirmația că acest laicat încă nu există (2008). Deschiderea și susținerea Bisericii Ortodoxe Române pentru integrarea țării în Uniunea Europeană a fost făcută în perspectiva unei intensificări misionar-pastorale ortodoxe la nivel european prin încercarea de a oferi „un suflet pentru Europa”.

Reorganizarea administrativă (la toate nivelurile ierarhice) și creșterea spectaculoasă a numărului de biserici construite după 1989 (peste 2000 de biserici) a condus la o îmbunătățire a vieții misionar-pastorale a Bisericii în măsura în care ea a fost dublată de alegerea sau numirea unor păstori de vocație, cu viziune și cu zel misionar. Reînnoirea și completarea numărului membrilor Sf. Sinod și a preoților a avut ca efect o mai bună raportare a Bisericii locale la problemele lumii contemporane, a răspuns nevoilor creștinilor ortodocși români din diasporă, celor aflați la muncă în străinătate și celor din spațiile geografice care au aparținut României Mari, a contribuit la prevenirea și combaterea fenomenului schismatic și sectar și chiar a ajutat la întărirea sentimentului etnic.

În mare parte **resursele financiare ale Bisericii** au fost direcționate în vederea edificării și întreținerii lăcașurilor de cult, activitățile filantropice și în special cele educative fiind derulate nu de puține ori cu sprijin exterior (de la Stat sau cu finanțare europeană). Întrucât nevoile privind infrastructura bisericească au fost în mare parte satisfăcute, iar provocările societății contemporane sunt tot mai complexe se impune creșterea atenției acordate activităților educative prin direcționarea unor resurse financiare mult mai consistente. O mare provocare financiară, dar și pastorală, este „tendința de privatizare” din Biserică, prin care producerea și valorificarea obiectelor de cult se face de către diferite persoane fizice, adeseori credincioși ai Bisericii, în pofida faptului că Statul a conferit Bisericii, ca instituție, monopol în această privință. Nu este suficientă luarea unor hotărâri sinodale pentru a aplana conflictele tacite sau deschise din Biserică, ci se impune, ca și în alte cazuri, dezvoltarea unei argumentări care să evidențieze în ce măsură acest aspect este o formă de „căpușare” a resurselor financiare ale Bisericii sau este o formă de promovare a laicului ortodox.

Îndepărtarea regimului comunist a însemnat șansa reluării **educației religioase** și catehetice a copiilor și a tinerilor (prin reintroducerea orelor de religie în școli și prin reactivarea catehizării parohiale) și a reorganizării și extinderii rețelei de instituții de învățământ teologic (seminarii și facultăți). Atacurile constante și concentrate asupra prezenței orei de religie în școlile publice obligă Biserica să fie mereu atentă la inițiativele legislative care privesc acest aspect și să se străduiască să crească calitatea actului educativ religios din școlile publice promovând profesori de vocație și alcătuind un curriculum și manuale școlare adecvate (care să nu fie doar un rezumat al

manualelor de teologie universitară sau al catehismelor, ci să întrunească aspectele pedagogice actuale). O mare carență este și aceea că după 23 de ani de la căderea comunismului Biserica nu a găsit resursele financiare și umane necesare alcătuirii de manuale școlare, cele actuale fiind rodul unor inițiative private. Proliferarea inflaționistă a școlilor teologice a condus nu doar la creșterea numărului de absolvenți care nu pot fi încadrați în Biserică, ci și la scăderea dramatică a calității actului educativ și la o tot mai slabă cultivare vocațională. Biserica este nevoită să reflecteze și mai ales să ia măsuri concrete nu doar în sensul remedierii acestor deficiențe, ci și în sensul creării unei poziții clare în strategia misionar-pastorală a Bisericii pentru absolvenții de teologie care ajung să nu profeseze în Biserică. Nu în ultimul rând se impune efectuarea evaluării calității învățământului religios și teologic pornind de la capacitatea acestuia de a „îmbiserici” beneficiarii lui. Cercetarea academică, inclusiv printr-o mult mai vizibilă și realistă implicare a Institutelor de cercetare misionar-pastorală, poate și trebuie să aibă un aport sporit în a propune Bisericii teme de reflecție relevante pentru strategia misionar-pastorală, întâlnirile naționale ale profesorilor de teologie, care au crescut în frecvență în ultimii ani, dovedind acest lucru.

Activitatea filantropică a Bisericii a sporit mult în ceea ce privește cantitatea, reușind, în acest sens, să devină poate cel mai important partener al Statului, acesta din urmă considerând Biserica un „furnizor de servicii sociale”. Evaluarea și cercetarea impactului programelor sociale nu este doar o necesitate internă a Bisericii, ci și o cerință în raport cu Statul în calitate de finanțator și legiuitor al unor programe sociale derulate prin Biserică. Același lucru se impune pentru activitatea preoților care activează în instituțiile ordinii, întrucât tot mai multe voci reproșează acestora o foarte slabă implicare socială și religioasă, în pofida susținerii financiare considerabile de care au parte. În legătură cu activitatea filantropică pot fi ridicate o serie de întrebări: În ce măsură filantropia bisericească contemporană organizată și promovată după modelul asistenței sociale seculare contribuie la încreștinarea lumii sau conduce la secularizarea Bisericii? N-ar fi fost mult mai potrivit ca Biserica să pregătească diaconi în loc de asistenți sociali, reactivând și intensificând slujirea diaconală pe tărâm filantropic și păstrând o legătură mult mai puternică și determinantă între viața sacramentală și cea filantropică? În loc ca Biserica să depună eforturi financiare și umane considerabile în crearea de instituții filantropice, n-ar fi fost mai bine să se fi promovat, prin preoții și creștinii buni, teologia și practica filantropică în primul rând la nivel familial și local? În ce măsură Casele de Ajutor Reciproc ale Bisericii mai sunt forme de întraajutorare a membrilor „breslei” sacerdotale sau instituții de creditare internă și de obținere de profit? Care poate fi relația Bisericii cu o Armată de tip profesionist cvasi-mercenară? etc.

Măsurile și metodele practice pentru promovarea activității pastoral-misionare și apărarea dreptei-credințe au vizat în special întărirea disciplinei liturgice, catehetic-omiletice, canonice etc. a clerului. Rutina acumulată de-a lungul deceniilor de comunism de către unii clerici, dar mai ales provocările seculare postdecembriste au influențat nu numai dinamica misionar-pastorală, ci mai ales disciplina și viziunea clerului. Cu toate acestea *Planul de măsuri...* este o firavă încercare de revigorare a dinamismului misionar-pastoral. Carența majoră a setului de măsuri o reprezintă dimensiunea disciplinară în jurul căreia este construit și lipsa unei strategii articulate care să țină cont atât de cele mai importante provocări (interne și externe) pentru Biserică Ortodoxă, cât și de abordările misionar-pastorale diacronice ale Bisericii. Cu alte cuvinte, *Planului de măsuri...* îi lipsește dimensiunea pozitivă, articulată în jurul unei abordări holistice.

Intensificarea activității misionar-pastorale s-a făcut și cu ajutorul **asociațiilor și fundațiilor creștin-ortodoxe** care s-au implicat în acțiuni filantropice, în promovarea valorilor

creștine în cadrul anumitor categorii de oameni (ex. studenți), în acțiuni medical-filantropice, în acțiuni educative etc. Majoritatea dintre acestea au funcționat pe baza unei împreună-lucrări a clericilor cu laicii, iar o parte dintre ele au apărut la inițiativa și își desfășoară activitatea în exclusivitate prin efortul laicilor creștin-ortodocși. Sf. Sinod a apreciat efortul depus de acestea, a acordat binecuvântarea de înființare și funcționare pentru cele mai importante dintre ele, dar a făcut și eforturi în vederea definerii cadrelor în care acestea ar trebui să funcționeze, constatându-se că unele dintre ele, deși folosesc titulatura de „creștin-ortodoxe”, nu au o legătură organică cu structurile ierarhice ale Bisericii, iar altele reprezintă o „*tendința de privatizare în cadrul Bisericii*”. Rămâne de precizat de către cercetarea misionar-pastorală în ce măsură restricțiile impuse de către Sf. Sinod pentru folosirea titlaturii de „creștin-ortodoxe” este o formă de inhibare a manifestării laicului ortodox sau o formă de disciplinare și eficientizare a activității acestor asociații. Nu în ultimul rând, se impune articularea unei viziuni în jurul acestei forme de exprimare sociale știut fiind faptul că rolul asociațiilor și fundațiilor în componenta așa numitei „societăți civile” poate fi copleșitor. Deși Oastea Domnului funcționează în Biserica Ortodoxă ca o asociație, ea este rezultatul unei mișcări și se comportă ca o mișcare, iar acest lucru nu trebuie neglijat. O abordare unitară a Oastei Domnului din partea ierarhilor lipsește. Aceștia au manifestat oficial o atitudine pozitivă, dar nu s-au remarcat printr-o inițiativă susținută de identificare și corectare a deviațiilor mișcării sau a unor lideri ai acestora. Atitudinea pozitivă la modul declarativ, dar evazivă din punct de vedere al implicării în integrarea mișcării în duhul autentic ortodox, continuă să alimenteze manifestările „ostașe”. Fără o raportare unitară, fără o suficientă supraveghere din partea ierarhiei în vederea identificării abaterilor de la duhul ortodox al „ostașilor” – aspecte pe care tot mai mulți preoți și mireni le sesizează – mișcarea „Oastea Domnului” se îndepărtează tot mai mult de la țelul ei inițial și de fâgașul firesc pe care ar trebui să-l aibe în cadrul Bisericii Ortodoxe.

Dezvoltarea și modernizarea **mass-media ortodoxă românească** a condus la o mai mare vizibilitate a Ortodoxiei și a valorilor ei în rândul credincioșilor și al societății românești în general. Extrem de util din punct de vedere pastoral și misionar ar fi să știm în ce măsură diversitatea mass-media ortodoxă a reușit să „propovăduiască” și în ce măsură a căzut în „vorbărie”, în ce măsură a slujit Biserica și în ce măsură s-a slujit pe sine însăși. Aceasta s-ar putea face pornind de la sensul prezenței mass-media în societate. De asemenea, tendința de centralizare a mijloacelor media, în special a celor audio și TV (care au cel mai mare impact și eficiență), este o formă de eficientizarea a acestora și de sporire a relevanței misionar-pastorală sau o tendință de promovare a triumfalismului ortodox sau de transformare în simple oficioase ale autorității bisericești de care aparțin?

În pofida numeroaselor **canonizări** pe care le-a făcut în perioada de după 1989, Biserica Ortodoxă Română a rămas restanțieră în ce privește mărturisitorii și martirii din perioada comunistă, fiind astfel în urma altor Biserici Ortodoxe care au pătimit în perioada comunistă (Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Poloneză etc.) și chiar a celei Greco-Catolice și Romano-Catolice. Recuperarea acestui „handicap” ar putea avea un efect puternic în consolidarea conștiinței creștine contemporane asaltată de noile provocări și ideologii seculare și ar întări, în duhul Tradiției ortodoxe, strategia misionar-pastorală a Bisericii. Este adevărat însă, că într-o anumită măsură, prudența ierarhiei bisericești în raport cu voința de canonizare a martirilor perioadei comuniste se datorează și unui deficit istoric privind perioada interbelică, respectiv relațiilor ambigue ale membrilor Bisericii cu Mișcarea Legionară. Membri ai clerului și un număr

considerabil de mireni au asimilat în această perioadă o ideologie în care politica națională și teologia ortodoxă s-au contopit într-o „teologie a neamului”. Această situație impune o distincție între martirii unor crezuri politice și cei ai crezului creștin. De aceea, clarificările istorice ar aduce un plus de eficiență în evaluarea și lămurirea unor nelămuriri sau confuzii.

Pelerinajele la locurile sfinte și procesiunile la/cu sfintele moaște, precum și manifestările organizate cu ocazia anumitor momente jubiliare sau festive au contribuit substanțial la întărirea conștiinței ortodoxe, la intensificarea reflecției teologice asupra anumitor aspecte teologice și la sporirea evlaviei personale a credincioșilor. Faptul că presa laică a bagatelizat sau a evidențiat uneori doar anumite aspecte negative minore în legătură cu aceste manifestări a ajutat Biserica la o mai bună organizare a acestor evenimente. De aceea, continuarea acestor tipuri de activități pot ajuta Biserica, mai ales atunci când ele sunt susținute de o argumentare teologică.

Relațiile interortodoxe au fost marcate uneori de anumite tensiuni. Biserica Ortodoxă Română trebuie, însă, să continue să cultive un climat de bună înțelegere cu Bisericile Ortodoxe surori pentru păstrarea unității și mai ales pentru întărirea mărturiei creștine dreptmăritoare comune în fața lumii tot mai secularizate. De asemenea, **dialogul interconfesional**, în special cu Biserica Greco-Catolică, trebuie continuat, cel puțin în forma în care a acest lucru s-a întâmplat până acum.

Nu în ultimul rând, efortul de a răspunde prompt și teologic problemelor lumii contemporane trebuie amplificat.

3 PARADIGMA TEOLOGICĂ ORTODOXĂ – CONDIȚIE ȘI MEDIU AL DEZVOLTĂRII UNEI CERCETĂRI ȘI A UNOR STRATEGII MISIONARE AUTENTICE ȘI EFICIENTE

Capitolul al III-lea din teza de față încearcă să definească cadrele necesare conceperii și dezvoltării unei cercetări misiologice și unor strategii misionare autentice și eficiente pornind de la conceptul de „paradigmă teologică”. Motivele pentru care am inițiat acest demers sunt multiple: 1) fiind vorba despre o lucrare de cercetare științifică, am făcut apel la o categorie teoretică a cărei ubicuitate în lumea științifică contemporană este evidentă: *paradigma*⁶ (știința modernă nu poate fi imaginată în absența noțiunii de paradigmă, ea fiind cea care ghidează (implicit sau explicit) orice demers de cercetare științifică modernă); 2) „*Teoria paradigmatelor misiunii*” promovată de misiologul David J. Bosch (membru al Bisericii Reformate Olandeze) este una dintre ultimele provocări pe care protestantismul îl face misiologiei creștine, în general, și Bisericii Ortodoxe în mod special; 3) *Paradigma*, respectiv *Tradiția*, sunt concepte cu funcții similare întrucât se constituie în cadre de manifestare și în modele explicative; 4) din punctul meu de vedere, pentru teologia reformată *teoria paradigmatelor*, înseamnă un mare pas înainte în depășirea de facto a principiului *sola Scriptura*; 5) utilizarea conceptului de *paradigmă* nu este doar un snobism academic, ci o formă implicită de misiune în lumea academică și în cea interconfesională, o modalitate de a oferi un răspuns, de a iniția un dialog și de a face o mărturie, o formă implicită de a promova Tradiția Bisericii și tradiția teologică și misionară a Bisericii Ortodoxe, fiindcă, în fond,

⁶ Thomas S. KUHN, *Structura revoluțiilor științifice*, Editura Humanitas, București, 2008.

„misiologia este un dialog al Bisericii cu cultura, știința și ideile timpului”⁷; 6) utilizarea paralelă (etimologică și conceptuală) în cadrul teologiei ortodoxe, mai ales în aria misiologiei ortodoxe, ne îndreptățește să efectuăm această analiză detaliată în vederea evidențierii implicațiilor conceptului de *paradigmă* pentru teologia și misiologia ortodoxă și pentru oferirea unui posibil răspuns ortodox la provocările acestuia.

Răspunsul ortodox pe care l-am creionat în teza de față a fost prefațat de prezentarea sensurilor etimologice ale conceptului de *paradigmă*, a utilizării sale în lingvistică, a utilizării sale în știință (la Thomas S. Kuhn) și, mai ales în teologia lui David Bosch. Pentru știință paradigma înseamnă „o întreagă constelație de *convingeri, valori, metode etc., împărtășite de membrii unei comunități date*”⁸, respectiv **modul cel mai specific în care poate fi studiată și rezolvată o problemă**, adică acele **exemple comune** care cuprind legi, teorii, aplicații și instrumentație operaționalizate într-un exemplu concret. Teologia protestantă a preluat noțiunea de *paradigmă* împrumutând în mare măsură accepțiunile sale științifice. Teza fundamentală a conceptului de *paradigmă misionară* la David Bosch este aceea că practica misionară s-a schimbat de-a lungul celor 2000 de ani de istorie a misiunii. Uneori transformarea a fost atât de adâncă încât istoricilor le este foarte greu să identifice similarități ale diferitelor modele misionare. În fapt, schimbarea nu a ajuns la sfârșit și, în realitate, nici nu se va sfârși vreodată. Teza avansată pare cu atât mai importantă cu cât prezentul este martorul unei astfel de transformări, motiv pentru care autorul nu se rezumă la a face o analiză istorico-descriptivă a misiunii, ci încearcă să propună revitalizarea fundamentelor misiunii capabile să animeze misiunea creștină în lupta ei de convertire a lumii. Astfel, misiunea misiologiei contemporane nu este aceea de a încerca o uniformizare a perspectivelor misionare, ci de a contura „**versiuni multiple ale misiologiei într-un singur univers al misiunii**”. Ele vor sta la baza a ceea ce Bosch numește „**paradigma ecumenică a misiunii**”⁹. Th. Kuhn consideră că Iisus Hristos rămâne același Iisus Hristos, dar Evanghelia Sa este auzită și interpretată mereu altfel, în funcție de fiecare epocă istorică, motiv pentru care **esența divină** a credinței creștine a cunoscut perioade istorice succesive distincte de *receptare* și *înțelegere*. Astfel Bosch este de acord cu Hans Küng care identifică 6 astfel de perioade în care credincioșii și teologii au receptat într-un mod particular esența revelației: 1) paradigma *apocaliptică* a creștinismului primar; 2) paradigma *elenistică* a perioadei patristice; 3) paradigma *catolicismului* roman medieval; 4) paradigma *protestantă* a Reformei; 5) paradigma epocii moderne a *Luminilor*; 6) paradigma *ecumenică* (în curs de realizare).

Răspunsul ortodox la toate provocările acestei teorii protestante a fost construit pornind de la raportul dintre religie și paradigmă, revelație și paradigmă (subiectul revelației, cunoașterea revelației), canon și paradigmă și teologie și paradigmă. Potrivit învățăturii ortodoxe misiunea nu poate fi despărțită de teologie și de Biserica fiindcă cele două dau naștere misiunii. De aceea orice schimbare de paradigmă include schimbări teologice și eclesiologice majore. Din punct de vedere al teologiei ortodoxe, diferențierea creștinismului primar de cel patristic, deși justificat istoric, ca o etapă în istoria creștinismului, nu este justificată teologic. Pătrunderea creștinismului în lumea greco-romană nu a însemnat o „*elenizare a creștinismului*”, ci din contră o „*încreștinare a*

⁷ Pr. Conf. Univ. Dr. Gheorghe PETRARU, *Misiologie Ortodoxă. I. Revelația divină și misiunea Bisericii*, Editura Panfilius, 2002, p. 21.

⁸ Thomas S. KUHN, „Post-Scriptum 1969”, în *Structura revoluțiilor științifice*, p. 242.

⁹ David J. BOSCH, *Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission*, p. 8.

*elenismului*¹⁰. Cultura elenă nu a schimbat teologia, ci a pus la dispoziția teologiei și a Bisericii întreaga sa bogăție. **Reflecția teologică nu a însemnat schimbare în natura teologiei și în perceperea revelației, ci din contră, o aprofundare a ei după aceeași metodă, dar având la îndemână un instrument mult mai puternic decât limba și cultura iudaică, și anume cea elenistică.**

Fără a ne aventura într-o respingere totală a conceptului de paradigmă, considerăm că teoria paradigmatelor include o serie de **provocări pozitive** pentru teologia ortodoxă: 1) încurajează dialogul interconfesional în paralel cu un dialog intern al fiecărei confesiuni cu propria tradiție, cu memoria și cu istoria specifică; 2) o astfel de abordare pune Biserica Ortodoxă în situația de a-și evalua critic propria Tradiție în raport cu anumite tradiții teologice sau eclesiale particulare (în special cu confesionalismul radical care derivă de aici) în lumina Canonului Ortodoxiei; 3) Biserica Ortodoxă are șansa de a se evidenția în cadrul dialogului ecumenic și misiologic nu ca o deținătoare unică a Adevărului - care în cele din urmă este Însuși Dumnezeu – (pentru a evita păcatul „poporului ales”, Israel), ci ca o martoră și slujitoare fidelă a Unicului Adevăr¹¹; 4) continuarea reflecției eclesiologice neopatrstice începută în sec. al XX-lea în vederea articulării, în spiritul adevărului, a unei eclesiologii ortodoxe integrale¹² ca fundament al misiunii și al Bisericii ca subiect al ei¹³; 5) evidențierea aspectelor teologice și liturgice care constituie cu adevărat o dezvoltare firească, respectiv o abatere de la Tradiția ortodoxă autentică.

Pe de altă parte suntem de părere că teoria paradigmatelor include o serie de **aspecte negative** care din punct de vedere al teologiei ortodoxe sunt inacceptabile: 1) respingerea centralității și orientării eclesiale a actului misiunii, care din punct de vedere ortodox este locul de plecare și finalitatea (ca „zidire a Trupului lui Hristos”)¹⁴; 2) lipsa unei precizări clare a sensului și a fundamentelor unei „paradigme” teologice sau misionare; 3) abaterea de la chemarea esențială a Bisericii – extinderea împărăției lui Dumnezeu pe pământ – și centrarea pe construirea unei societăți creștine¹⁵; 4) identificarea fundamentelor unei paradigme teologice și misionare (spre exemplu teologia) cu aspecte secundare, conjuncturale sau instrumentale (ex. limba și cultura greacă); 5) reducerea conținutului revelației la un tezaur istoric (Iisus „istoric”) exprimat într-o carte (Sf. Scriptură) și limitarea cunoașterii acestuia la un demers istorico-critic; 6) separarea artificială a revelației divine în „pură” și „impură” și idealizarea celei dintâi ca semn clar al unui neo-doketism; 7) a relativiza toate teologiile creștine, precum și Comentariile iconomiei divine (*Sfânta Scriptură* și celelalte *monumente ale Tradiției*) ca fiind produse ale unei revelații „contaminate” (revelația impură), înseamnă a nega continuitatea neîntreruptă a Bisericii („*pe care nici porțile iadului nu o vor birui*”) ca garantă a unei mărturii corecte despre și în Hristos; 8) confuzia între *apocaliptic* și *eshatologic*.

¹⁰ Pr. George FLOROVSKY, *Biserica, Scriptura, Tradiția – Trupul viu al lui Hristos*, Editura Platytera, București, 2005, p. 333.

¹¹ Diac. Ioan I. ICĂ jr., *Canonul Ortodoxiei – Canonul apostolic al primelor secole*, pp. 54 – 55.

¹² Diac. Ioan I. ICĂ jr., *Canonul Ortodoxiei – Canonul apostolic al primelor secole*, pp. 53 – 57.

¹³ *Your will be done – Orthodoxy in mission* (The final Report), pp. 47 - 48.

¹⁴ A se vedea în acest sens Valer BEL, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană – Exigențe*, vol 2, pp. 123 – 133; ANASTASIOS of Androussa, „Orthodox Mission”, în *Your will be done – Orthodoxy in mission*, p. 81, 89 și K.M. GEORGE, *Mission for Unity or Unity for Mission – An Ecclesiological /Ecumenical Perspective*, în ***, *Your will be done – Orthodoxy in mission*, pp. 151 – 160.

¹⁵ Pr. Prof. Ion BRIA, „Mărturia creștină în Biserica Ortodoxă. Aspecte, posibilități și perspective”, în GB, nr. 1 – 3, 1982, p. 81.

Biserica a fost dintotdeauna preocupată atât de aspectul descriptiv al credinței cât și de cel normativ. De aceea în lipsa unui concept precum *paradigma*, Biserica a exercitat pentru credința creștină prin **Tradiție** rolul *descriptiv*, iar prin **canon** pe cel *normativ*. Amândouă roluri au fost însă determinate de **Teologie**, ca *funcție a Bisericii*¹⁶. Nu întâmplător, în cazul contestărilor teologice de orice natură, venite din interior sau din afară, Biserica și-a activat și evidențiat prin teologie cele două funcții, normativă și descriptivă, prin apelul la Tradiția apostolică și la canonul adevărului.

Misiologia, ca disciplină teologică în aria căreia s-a conturat conceptul de paradigmă teologică și misionară, are obligația să sesizeze și să atragă atenția, prin demersurile sale de cercetare, că **paradigma** este o continuare și o desăvârșire a procesului de **epistemizare a tradiției canonice** care înseamnă „*reducerea revelației și misterului divin al Bisericii la o simplă «știință» teologică, teologia devenind din substantiv și o realitate de sine stătătoare, un adjectiv divin determinând demersuri umane autonome, «colorate» doar sau supraetajate religioase*”.

Din punct de vedere ortodox, despre o **schimbare a „paradigmei misionare”** nu putem vorbi decât ca o consecință a unei **schimbări teologice**, teologia fiind în concepția ortodoxă nucleul oricărei paradigme creștine. De aceea nu putem vorbi de paradigme misionare în afara unor **structuri eclesiologice** și a unor **teologii** aferente¹⁷.

Ambițiosul proiect al misiologiei protestante de a pune bazele unei **paradigme „ecumenice” a misiunii** este sortit eșecului încă de la început dacă numitorul comun care să stea la baza ei nu este Adevărul (mărturisit eclesial și teologic), ci acele elemente particulare specifice tuturor ramurilor creștine precum: propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu, speranța, dreptatea, inculturația etc. Din punct de vedere ortodox „*reunirea creștinilor [și implicit reunirea misionară] înseamnă revenirea celor care s-au îndepărtat de la învățătura cea adevărată la Biserica cea una întemeiată de Hristos, la împărăția harului, fie prin convertire, în logica acriviei canonice, sau prin iconomie, o «tipologie ecumenică», aplicabilă astăzi având în vedere practicarea acesteia în relațiile dintre Biserică și eterodocși în cazul reintegrării acestora în comuniunea Bisericii*”¹⁸.

4 ARII DE CERCETARE ȘI STRATEGII MISIONAR-PASTORALE PRIORITARE ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Ariile de cercetare ale misiologiei ortodoxe românești sunt diverse. Considerăm, în acord cu cei mai de seamă misiologi și teologi ortodocși români, că unele dintre ele sunt **prioritare**: rolul *teologiei academice* în susținerea și direcționarea activității misionar-pastorale a Bisericii, rolul *parohiei* în conceperea unei tematici de cercetare misiologice relevante și în implementarea strategiilor misionar-pastorale viabile, misiunea *urbană*, *limbajul și comunicarea*, dialogul *teologie-știință* și misiunea în rândul *copiilor și al tinerilor*. La acestea am putea adăuga relația

¹⁶ Valer BEL, „Teologia ca știință și mărturisire în viziunea Părintelui profesor dr. Ioan Ică – Biserica Ortodoxă Română (BOR) în dialog cu Biserica Evanghelică din Germania (EKD)”, în vol. Pr. Prof. Univ. Dr. Valer BEL, Dr. Dacian But-CĂPUȘAN (coordonatori), *Omagiu – Părintelui Prof. Univ. Dr. Ioan I. Ică*, p. 115

¹⁷ Pr. Conf. Univ. Dr. Gheorghe PETRARU, „Paradigme misionare în istoria creștină și concepții și structuri eclesiologice aferente”, p. 351.

¹⁸ Pr. Prof. Ion BRIA, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, România creștină, București, 1999, p. 253.

Biserică-stat (în mod deosebit implicarea clericilor în viața politică și participarea Bisericii la alcătuirea și promovarea politicilor publice) și mișcările ortodoxe cu tendințe centrifuge (în special Oastea Domnului).

Misiologia poate și trebuie să devină disciplina teologică prioritară în „sublinierea” funcției teologiei academice și a direcțiilor în care aceasta din urmă trebuie să se dezvolte. Legătura cu practica misionar-pastorală a Bisericii, cu provocările reale din parohii și cu discursul științei și al lumii secularizate trebuie să fie o funcție a misiologiei, mereu conștientizată și asumată. În măsura în care **parohia** nu va fi **parte la procesul de cercetarea misionar-pastorală** și la cel de elaborare a strategiei misionar-pastorale, cercetarea teologică se va transforma într-un scop în sine și va deveni incapabilă să răspundă nevoilor reale ale Bisericii, iar repercusiunile pot fi intuite ușor.

Tendința oamenilor la nivel mondial este aceea de a se concentra în mari așezări urbane. Viața urbană aduce însă o serie de schimbări radicale și profunde în stilul de viață, implicit în ceea ce privește raportarea la Biserică și la credință. De aceea, nu de puține ori, păstorii sunt puși în situația de a folosi metode misionar-pastorale desuete sau în aceea de se declara neputincioși în fața provocărilor. Fenomenul fiind accentuat și accelerat în țările dezvoltate, adică inclusiv în țara noastră, se impune conceperea unor **strategii misionar-pastorale relevante pentru mediul urban.**

Noua eră mondială este o eră a tehnologiei și a lumii virtuale. Limbajul, mediul și tehnologia virtuală schimbă radical modul și sensul comunicării. Oricât de frumoasă ar fi limba liturgică sau cea teologică nu putem rămâne încremeniți în istorie, ci **trebuie să primenim limbajul bisericesc** și, dacă este cazul, chiar să creăm unul nou, așa cum au făcut la momentele potrivite unii dintre părinții noștri bisericești.

Dialogul constructiv cu știința poate întări mult activitatea misionar-pastorală, poate confirma și întări anumite aspecte ale credinței, poate contribui la dezvoltarea și rafinarea strategiilor misionar-pastorale și nu în ultimul rând poate sprijini Biserica în reînnoirea concepției sale antropologice sau cel puțin a categoriilor lingvistice și a conceptelor de bază. Consider că dialogul cu medicina și psihologia rămâne prioritar întrucât cele două domenii împărtășesc parțial același „obiect” de activitate: omul.

Nu în ultimul rând, grava criză morală și spirituală prin care trece familia și mai ales facilitatea oferită de caracteristicile psiho-somatice ale **copiilor și ale tinerilor** ne obligă să-i așezăm pe aceștia din urmă **în centrul cercetării și a preocupărilor misionar-pastorale ale Bisericii.**

5 COORDONATE ALE STRATEGIEI MISIONAR-PASTORALE ÎN RÂNDUL COPILOR ȘI AL TINERILOR

Potrivit celor afirmate de Domnul nostru Iisus Hristos, copiii sunt imagine a sfințeniei, a purității și ca atare beneficiari ai mântuirii pe care El a adus-o. Mântuirea nu este o „mântuire prin rațiune”, ca să presupună maturitate intelectuală, ci un dar al lui Iisus Hristos, în Duhul Sfânt. Convertirea morală (puritatea, smerenia) pe care o cere Iisus Hristos de la noi este un fel de a fi al copilului. Nu copiii trebuie să devină ca adulții, ci adulții trebuie să se întoarcă la nevinovăția copiilor. Ca atare, **copilul și copilăria** sunt repere, modele, pentru toți creștinii și **ocupă un loc**

central în viața Bisericii. Fiind modele, copiii trebuie să beneficieze de o atenție specială din partea Bisericii, inclusiv de toate darurile pe care Domnul Iisus Hristos le face Bisericii Sale (cuvintele vieții veșnice și toată viața sacramentală).

Sensul și consistența activității misionar-pastorale în rândul copiilor și al tinerilor sunt ghidate de intenția de a-i face pe **copii parte la slujirea liturgică, măririsitoare și diaconală a Bisericii**, ca membri cu drepturi depline în sânul „*poporului lui Dumnezeu*” (I Pt. 2, 10). De aceea, atenția misionar-pastorală acordată copiilor și tinerilor nu este o opțiune, ci o prioritate, cu atât mai mult cu cât copilăria și tinerețea sunt perioade caracterizate de mult mai multă receptivitate și capacitate de schimbare.

În munca de edificare duhovnicească a copiilor, păstorii și profesorii de religie au la îndemână pe lângă elementele pedagogiei creștine tradiționale și o suită de instrumente și **cunoștințe provenind din descoperirile psihologiei dezvoltării și ale psihologiei educației.** Acestea oferă o serie de rafinări privind înțelegerea etapelor de dezvoltare (cognitivă, emoțională, morală etc.) și a caracteristicilor diferitelor vârste ale copiilor. Un element cheie în inițierea și susținerea comportamentelor (inclusiv a celor creștine) este motivația. Înțelegerea mecanismelor motivaționale, a factorilor care o determină și o susțin, pot fi de mare folos în actul misionar-pastoral. În măsura în care vom ști să folosim aceste cunoștințe, dublate, bineînțeles, de întreaga paletă de valori și metode din tezaurul pedagogiei și al spiritualității creștine, vom reuși să eficientizăm efortul catehetic, în special, și pe cel misionar-pastoral, în general.

Experiența misionar-pastorală personală pe care am acumulat-o în urma celor 10 ani de pastorație în Târgu Lăpuș mi-a confirmat, odată în plus, că toate aceste repere teoretice (teologice și psihopedagogice) sunt viabile și relevante. În afara unei strategii catehetice și misionar-pastorale bazate pe niște repere teologice și psihopedagogice corecte, demersul nostru este o „loterie” și de cele mai multe ori un eșec. Pe de altă parte, o strategie misionar-pastorală corectă și eficientă este inutilă în afara unor păstori de vocație, dispuși să dăruiască și să se dăruiască.